

پیشگیری وضعی از جرم در اماکن ناجا

غلامرضا محمدنسل^۱

علیرضا صوفی^۲

چکیده

واقعیت این است که جرائم زیادی در اماکن انتظامی ارتکاب می‌یابد. این جرائم گستره وسیعی از جرائم مأموران دولت و سایر اشخاص را شامل می‌شود. رشا و ارتشا، اختلاس، ضرب و شتم متهمان، سرقت اموال دولتی، فرار متهمان، سوء استفاده از موقعیت شغلی، خودزنی متهمان، توقیف غیرقانونی و سایر جرائم از این دست، عمده جرائم ارتكابی در محیط‌های انتظامی را تشکیل می‌دهد. هدف از این مقاله بررسی روش‌های پیشگیری وضعی می‌باشد این پیشگیری از شیوه‌های اثربخش پیشگیری از جرم بوده و بزه‌دیده مدار می‌باشد و تلاش دارد با تدابیری از ارتکاب جرم توسط بزهکاران مصمم به ارتکاب جرم جلوگیری کند. روش‌های مختلف پیشگیری وضعی شامل افزایش زحمت ارتکاب جرم، افزایش خطر، کاهش منافع، از بین بردن عذرها و سرانجام، کاهش تحریک و روش‌های فرعی منشعب از هر یک از آنها، راهکارهای عملی را برای پیشگیری و کاهش ارتکاب جرم در اماکن ناجا در اختیار خوانندگان محترم قرار می‌دهد. مدیران و فرماندهان در طراحی و اجرای راهکارهای پیشگیرانه نقشی بسیار کلیدی دارند. انتخاب و استفاده صحیح از راهکارهای پیشگیری وضعی، اثربخشی این قبیل مداخلات را افزایش می‌دهد.

کلید واژه‌ها

پیشگیری وضعی، جرم‌شناسی محیطی، اماکن انتظامی، جرم‌های عمومی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱ عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی
^۲ رئیس مرکز تحقیقات کاربردی بازرسی کل ناجا

بدون تردید همه این ضرب‌المثل معروف را شنیده‌ایم که "پیشگیری راحت‌تر از درمان است". هر چند در نگاه اول به نظر می‌رسد که این گفته در عالم پزشکی مصداق دارد، با کمی تعمق می‌توان دریافت که حوزه شمول این سخن از امور بهداشت و سلامت بسیار فراتر است و حوزه حقوق کیفری و جرم‌شناسی را نیز در بر می‌گیرد.

تجربیات جوامع گوناگون در عرصه مهار جرم و بی‌نظمی، این واقعیت را به اثبات رسانده که اقدام برای پیشگیری از جرم، بسیار اقتصادی‌تر و هوشمندانه‌تر از واکنش تأخیری به جرم است. در عین حال، پیشگیری از جرم انواع مختلفی دارد که هر یک کاربرد ویژه‌ای دارد و در حالت‌های خاصی اثربختر است. یکی از شیوه‌های پیشگیری از جرم، پیشگیری وضعی یا موقعیت‌مدار است. این پیشگیری از ابتدای زندگی بشر وجود داشته است و کشف جدیدی به شمار نمی‌رود اما در یکی دو دهه اخیر بیشتر مورد توجه قرار گرفته و روش‌های آن تنظیم و تدوین شده است.

در حال حاضر با توجه به گسترش سازمان‌های پلیس و فراوانی وظایف و مأموریت و هم‌چنین ماهیت و طبیعت کار انتظامی، جرائم زیادی در اماکن انتظامی ارتکاب می‌یابد. برخی از این جرائم توسط مأموران پلیس و برخی دیگر توسط اشخاص و مراجعه کنندگان و برخی نیز به صورت مشترک و در قالب تباری بین مأموران و بزهکاران اتفاق می‌افتد.

در این مقاله، نخست، پیشگیری وضعی معرفی می‌شود سپس روش‌های مختلف پیشگیری وضعی بررسی، و در هر مورد مصادیق قابل اعمال توسط مدیران و فرماندهان برای پیشگیری از جرم در اماکن و محیط‌های انتظامی ارائه خواهد شد. در پایان نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهاد می‌آید.

۲. تعریف و ویژگی‌های پیشگیری وضعی از جرم

از پیشگیری وضعی تعاریف متعددی ارائه شده است. مرکز بین‌المللی پیشگیری از جرم در تعریفی، پیشگیری وضعی را افزایش تلاش لازم و خطر ارتکاب برای بزهکاران بالقوه از طریق اقداماتی نظیر سخت‌تر کردن هدف، کنترل دسترسی و نظارت و هم‌چنین کاهش منافع جرم (با از دسترس خارج کردن آماج جرم و از بین بردن انگیزه‌ها) بیان کرده است (12- 11). (The Crime Prevention Digest II).

مؤسسه جرم‌شناسی استرالیا نیز پیشگیری وضعی را به عنوان نوعی از پیشگیری تعریف کرده است که هدف آن کاهش جرم از طریق مدیریت، طراحی و بهبود محیط فیزیکی از طریق الف) کاهش فرصت ارتکاب جرم با دشوار کردن ارتکاب جرم ب) افزایش خطر دستگیری و ج) کاهش منافع جرم است (The Crime Prevention Digest II: 11- 12).

برخی دیگر از جرم‌شناسان، پیشگیری وضعی از جرم را علت‌شناسی جرم در خارج از شخصیت مجرم می‌دانند و معتقدند که پیشگیری وضعی، اقدامات غیرکیفری است که معادله جرم را به هم می‌زند و هزینه بزه را افزایش می‌دهد به گونه‌ای که بزهکار بالقوه از ارتکاب جرم صرف‌نظر کند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳: ۴۹۸)؛ به بیان دیگر در پیشگیری وضعی به دنبال شناسایی موقعیت‌ها و وضعیت‌های محیط‌های مجرمانه هستیم که در ذهن آنان، وسوسه ارتکاب جرم را به وجود می‌آورد تا با مقابله با آنها با هدف پیشگیری از وقوع جرم بپردازیم (همان: ۸۳۲).

هر چند همه این تعاریف موجه است به نظر نگارنده، "پیشگیری وضعی، مجموعه تدابیری است که

هدف غایی آنها منصرف یا ناتوان ساختن مقطعی بزهکاران مصمم، از ارتکاب جرم است که از طریق برهم زدن موقعیت جرم صورت می‌گیرد" (محمدنسل، ۱۳۸۷: ۶۳).

اینک به بیان هر یک از ویژگیهای این تعریف پرداخته می‌شود:

هدف تدابیر پیشگیری وضعی، سلب فرصت ارتکاب جرم از فرد بزهکار است. در شرح انواع شیوه‌های پیشگیری وضعی، خواهیم دید که این اقدام گاهی از طریق منصرف ساختن بزهکار از ارتکاب جرم صورت می‌گیرد و زمانی نیز (در صورت منصرف نشدن او) از مسیر ناتوان ساختن او از دستیابی به ارتکاب جرم، عملی می‌شود. تدابیر پیشگیرانه‌ای که هدف غایی آنها صرفاً انصراف بزهکاران باشد، تدابیری ناقص است و در مقابل افرادی که مصمم به ارتکاب جرم هستند کارایی نخواهد داشت. بنابراین، تدابیر پیشگیری وضعی باید در وهله اول بتوانند فرد را از ارتکاب جرم منصرف کند و در غیر این صورت او را از دسترسی به آماج جرم و اجرای بزه، ناتوان سازد.

۳. تدابیر پیشگیری وضعی

با فرض مصمم و انگیزه‌مند بودن بزهکاران طراحی می‌شود. بر خلاف تدابیر پیشگیری اجتماعی، که همه افراد در معرض خطر جرم را در بر می‌گیرد، در پیشگیری وضعی باید فرض بر بدترین حالت گذاشته، و اقدامات پیشگیرانه متناسب با خطرهای ممکن جرم طراحی شود. باید آستانه تحمل بزهکاران، زیاد فرض شود و اقدامات پیشگیرانه کافی و مؤثر، طراحی و اجرا شود.

۱-۳ اثر پیشگیرانه تدابیر پیشگیری وضعی

این اثرات مقطعی است و بر خلاف پیشگیری اجتماعی که هدف آن تأثیر ماندگار و دراز مدت بر بزهکار یا بزه‌دیده بود و تلاش بر این بود که ظرفیت بزهکار یا بزه‌دیده شدن حتی‌الامکان از افراد سلب شود. در پیشگیری وضعی، تأثیرات کوتاه مدت آن هم نسبت به آماج خاص جرم، مورد نظر است. بدیهی است که گسترش تدابیر پیشگیری وضعی در سطح کل جامعه ممکن است به اصلاح روش پایدار در بزهکاران منتهی بشود ولی این امر عمومیت ندارد (همان: ۶۴). در مجموع باید گفت که پیشگیری وضعی بر تجزیه و تحلیل راهبردی از منطقه‌ای معین مبتنی است تا با شناسایی و تعیین فرصت‌های ارتکاب جرم و اشخاص و وضعیت‌های در معرض خطر، شرایط جرم‌زا را از طریق حمایت بهبود یافته از آماج جرم (اشخاص یا اموال) تغییر دهد. (Felson & Clarke, 1998: 3-5).
پیشگیری وضعی پایدار، مستلزم تهیه فهرست مسئولیت و توانایی ساکنان محلی به‌منظور مراقبت از امنیت عمومی در جامعه است. (Chalom and Al., 2001: 7- 8).

۴. شیوه‌های پیشگیری وضعی

کلارک در سال ۱۹۹۳ روش‌های پیشگیری وضعی را ارائه کرد و شامل ۱۲ روش برای پیشگیری از انواع جرائم خیابانی و غارتگری بود. این روشها در سه دسته ارائه شد که هر یک از این سه گروه نیز خود به چهار روش تقسیم می‌شد.

۱-۴ افزایش تلاش برای ارتکاب

این روش مبتنی بر جرم چهار روش بود: سخت کردن آماج جرم، کنترل دسترسی به آماج جرم،

منحرف کردن بزهکاران از آماجهای جرم، کنترل وسایل آسان کننده جرم، دسته دوم تدبیر افزایش خطرهای جرم بود که چهار روش زیر را در بر می گرفت: کنترل ورودیها و خروجیها، نظارت رسمی، نظارت به وسیله کارکنان و سرانجام نظارت طبیعی. هدف دسته سوم از تدابیر پیشگیری وضعی، کاهش منافع قابل پیش بینی حاصل از جرم از طریق از دسترس خارج کردن آماج جرم، مشخص کردن اموال، کاهش وسوسه و سرانجام از بین بردن منافع جرم بود (صفاری، ۱۳۸۰: ۳۱۹-۳۶۷).

در سال ۱۹۹۷ کلارک و هومل^۱ دوازده روش اولیه را اصلاح کردند و با افزودن دسته دیگری تحت عنوان "از بین بردن بهانه‌ها"، آنها را به ۱۶ روش افزایش دادند. این امر موجب شد که گستره تدابیر وضعی به جرائم دیگری مانند فرار از مالیات، تخلفات راهنمایی و رانندگی، آزار جنسی و سرقت اموال محل کار توسط کارکنان نیز، گسترش پیدا کند (Home Office, 2004: 2).

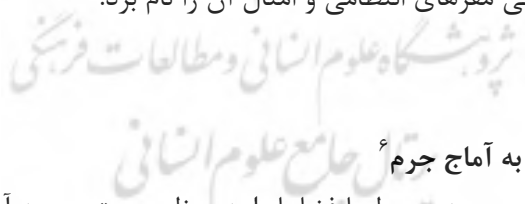
در پاسخ به انتقاد ورتلی^۲ از پیشگیری وضعی از جرم، کورنیش^۳ و کلارک روش‌ها را با افزودن دسته پنجمی تحت عنوان "کاهش تحریکها" به ۲۵ روش افزایش، و برخی اصلاحات دیگر نیز در دسته‌بندی آنها انجام دادند (محمدنسل، ۱۳۸۷: ۶۵). به‌منظور آشنایی بیشتر با روشهای پیشگیری وضعی، آخرین دسته‌بندی ارائه شده از سوی کورنیش و کلارک مورد بررسی بیشتر قرار گیرد.

۲-۴. روشهای مبتنی بر افزایش تلاش و زحمت ارتکاب جرم^۴

به نظر کلارک و کورنیش هر چه زحمت ارتکاب جرم کمتر باشد، عده بیشتری از بزهکاران به ارتکاب جرم اقدام خواهند نمود. برعکس، هر چه زحمت بزهکاری و تلاش لازم برای دسترسی به آماج جرم زیادتر شود، افراد بیشتری از ارتکاب جرم منصرف خواهند شد. آنان پنج روش زیر را در این گروه جای دادند:

۱-۲-۴. سخت کردن آماج جرم^۵

روشهای سخت‌تر کردن هدف از طریق ایجاد موانع فیزیکی، سد راه مجرمان بالقوه می‌شود؛ به عنوان نمونه‌هایی از این روش‌ها می‌توان کشیدن نرده جلو پنجره‌ها و نصب درهای ضد سرقت در محل نگهداری اموال و تقویت حفاظت پیرامونی مقرهای انتظامی و امثال آن را نام برد.

۲-۲-۴. کنترل دسترسی به آماج جرم^۶

روشهای کنترل دسترسی، ورود به محیط یا فضاها را به منظور دسترسی به آماج جرم برای مجرمان بالقوه سخت‌تر می‌کند. این شیوه در طراحیهای شهری برای کاهش ورود افراد غیرمسئول به اماکن معین به کار گرفته می‌شود (مانند بستن خیابانها برای پیشگیری از ورود افراد غیر محلی با اتومبیل به یک منطقه). هم‌چنین می‌توان این روش را داخل ساختمانها هم به کار گرفت (مثلاً تعبیه باجه نگهبانی در مجتمعهای مسکونی برای جلوگیری از ورود افراد غیرمجاز) یا استفاده از کلمه‌های عبور و رمز رایانه‌ای برای جلوگیری از دسترسی افراد غیرمجاز به محوطه‌های رایانه‌ای. از مصادیق مرتبط با پیشگیری از جرائم موضوع مقاله نیز

1. Homel
2. Wortley
3. Cornish
4. Increase the perceived effort of crime
5. Harden targets
6. Control access to targets

می‌توان به کنترل دسترسی بازجویان به متهمان و یا کنترل دسترسی به اموال کشف شده و آلات و ادوات جرم یا به نصب سیستم‌های اکسس کنترل در مدخل ورودی بایگانی اسناد و مدارک اشاره کرد.

۴-۲-۳. غربال خروجیها^۱

غربال خروجیها عمدتاً به این منظور طراحی می‌شود که اگر هم بزهکار به آماج جرم دسترسی بیابد، نتواند آنها از موقعیت ارتکاب جرم بیرون ببرد. مواردی مانند خروج اموال با ارائه برگ خروج صادر شده از سوی مقامات مجاز و چسباندن برچسب الکترونیکی روی کتابهای کتابخانه یا اموال فروشگاه‌ها از این دست اقدامات به شمار می‌رود. در زمینه پیشگیری از جرم در اماکن و فضاهای ناچا نیز این روش‌ها کاربرد دارد که از آن جمله می‌توان به الزامی کردن خروج اموال با برگه و یا بازرسی خودروهای خروجی از مقرهای انتظامی اشاره کرد.

۴-۲-۴. منحرف کردن بزهکاران از آماج جرم^۲

یکی دیگر از روشهای کاربردی پیشگیری وضعی، سعی در نهی مجرمان از جرم دارد؛ از جمله مثالهای این روش، طراحی خاص ایستگاه‌های اتوبوس برای بازداشتن موتورسواران کیف‌قاپ از ارتکاب جرم و جدا کردن محل استقرار و ورود و خروج طرفداران تیمهای رقیب در استادیومهای ورزشی، قابل ذکر است. اما در مورد پیشگیری از جرم در اماکن ناچا می‌توان به‌طور خاص به اقداماتی نظیر جداسازی فضای اداری از محل رفت و آمد مراجعان و یا استفاده از مأموران زن برای امور مراجعه کنندگان خانم اشاره کرد.

۴-۲-۵. کنترل وسایل آسان کننده جرم^۳

آخرین روشی که برای افزایش تلاش به‌منظور ارتکاب جرم پیشنهاد شده کنترل وسایلی است که باعث ترغیب به ارتکاب جرم می‌شود و یا برای آن ضروری است. قوانین مربوط به ضوابط نگهداری و حمل سلاح، سعی در محدود کردن دسترسی به بعضی از سلاحهای خاص را دارد که ممکن است باعث ارتکاب جرم شود. چسباندن عکس روی کارتهای اعتباری به‌منظور جلوگیری از سوءاستفاده از آنها و استفاده از بطری‌های پلاستیکی در مشروب فروشیها برای جلوگیری از ایراد جرح توسط بطری‌های شیشه‌ای از دیگر مصدق‌های این روش است. این روش‌ها در مورد پیشگیری از جرم در اماکن ناچا نیز کارایی مناسبی دارد. در جدول شماره یک نمونه‌هایی از تدابیر مبتنی بر روشهای یاد شده بیان شده است.

روش اصلی: افزایش تلاش لازم برای ارتکاب جرم	
روش فرعی	مصدق‌های قابل اعمال در اماکن ناچا
سخت کردن آماج جرم	<ul style="list-style-type: none"> ✓ نصب در ضد سرقت در محل نگهداری سلاح و مهمات ✓ تقویت حفاظت پیرامونی مقرهای انتظامی
کنترل دسترسی به آماج جرم	<ul style="list-style-type: none"> ✓ کنترل دسترسی بازجویان به متهمان ✓ کنترل دسترسی به اموال و آلات و ادوات جرم ✓ نصب سیستم‌های اکسس کنترل در مدخل ورودی بایگانیهای اسناد و مدارک

1. Screen exits
2. Deflect offenders from targets
1. Control crime facilitators

غربال خروجیها	✓ الزام به خروج اموال با برگه ✓ بازرسی خودروهای خروجی
منحرف کردن بزهکاران بالقوه از آماج جرم	✓ جداکردن فضای اداری از محل رفت و آمد مراجعان ✓ استفاده از مأموران زن برای کارهای مراجعه کنندگان زن
کنترل وسایل آسان کننده جرم	✓ کنترل دقیق فرایند تحویل و تحول سلاح و مهمات ✓ کنترل استمرار صلاحیت قانونی مأموران مسلح به سلاح گرم

جدول شماره یک- روشهای پیشگیری وضعی از جرم در اماکن انتظامی از طریق افزایش زحمت ارتکاب جرم

۳-۴. روشهای مبتنی بر افزایش خطرهای قابل پیش بینی جرم

یکی دیگر از شیوه‌های منصرف کردن بزهکاران از ارتکاب جرم، افزایش خطرهای ملموس ارتکاب جرم است. هر قدر خطر مترتب بر ارتکاب جرم بیشتر باشد، افراد کمتری به ارتکاب جرم رغبت خواهند کرد. این دسته از تدابیر پیشگیرانه نیز پنج روش زیر را در بر می‌گیرند:

۱-۳-۴. توسعه محافظت^۱

تجربیات بیانگر این است که نبودن محافظ کارآمد یکی از عواملی است که موجب افزایش خطر ارتکاب جرم می‌شود. در مقابل، تقویت محافظت از آماج بالقوه جرم، موجب انصراف بزهکار بالقوه از عملی کردن تصمیم خود مبنی بر ارتکاب جرم می‌شود و حتی در صورت اقدام مرتکب نیز موجب ناکامی وی در اتمام اجرایی کردن عملیات جرم می‌شود. افزایش مراقبت همسایگی (یا مراقبت محله) و افزایش مراقبت از کودکان از این دسته از شیوه‌های پیشگیری از جرم در جامعه به‌شمار می‌رود. از مصداقهای این روش در پیشگیری از جرم در اماکن ناچا می‌توان به افزایش محافظت از اموال و افزایش محافظت از اسناد و مدارک اشاره کرد.

۲-۳-۴. کمک به نظارت طبیعی^۲

مراقبت طبیعی به تدابیری اطلاق می‌شود که از طریق اصلاح طراحی محیطی و بهبود وضعیت طبیعی، موجب افزایش توانایی انسان و یا تجهیزات فنی در مراقبت از هر منطقه می‌شود. بهبود روشنایی خیابانها و گذرگاهها با قادر ساختن ساکنان و رهگذران نسبت به دیدن جریان فعالیتهای سطح خیابان از بسیاری از بزهکاریهای شبانه جلوگیری می‌کند. به‌طور مشابه، برداشتن موانع بصری روبه‌روی منازل و افزایش فضای قابل دفاع در طراحی مجتمعهای مسکونی نیز موجب افزایش دید ساکنان نسبت به سارقان بالقوه می‌گردد (روزنبا، ۱۳۸۲: ۱۵۱).

طراحی محیطی قابل نظارت و حذف فضاهای غیرقابل دید در اماکن و تأسیسات انتظامی و ضمایم آنها از مصداقهای این روش در پیشگیری از جرم در اماکن ناچاست.

۳-۳-۴. کاهش گمنامی^۳

1. Extend guardianship
2. Assist natural surveillance
1. Reduce anonymity

کاهش گمنامی و آسان کردن شناسایی مرتکبان اقدامات بزهکارانه نیز از تدابیری است که خطر دستگیری پس از ارتکاب جرم را افزایش می‌دهد و از این طریق موجب انصراف بزهکاران از عملیات اجرایی جرم می‌شود. صدور کارت شناسایی برای رانندگان تاکسی و الزام آنان به چسباندن آن روی شیشه جلو اتومبیل و امکان دیدن آن توسط مسافران از بسیاری از جرائمی جلوگیری می‌کند که ممکن است توسط رانندگان تاکسی نسبت به برخی از مسافران به کار رود. چسباندن نام‌نما توسط کارکنان با لباس فرم و ثبت دقیق مشخصات کارکنان در روند رسیدگی و پیگیریها نیز از تدابیری است که از این روش ناشی می‌شود که در پیشگیری از جرم در اماکن ناجا مؤثر است.

۴-۳-۴. استفاده از مدیران محلی در پیشگیری^۱

آموزش کارکنان مؤسسه‌های عمومی و خصوصی و استفاده از آنان در برقراری یا تقویت محافظت از محیط و اموال نیز از روشهای مؤثر پیشگیری وضعی است. احساس هوشیاری و کنترل اوضاع توسط کارکنان، موجب انصراف و ناامیدی بسیاری از بزهکاران علاقه‌مند به ارتکاب جرم می‌شود و در صورت ارتکاب جرم نیز با واکنش حساب شده، موجب افزایش ضریب دستگیری مرتکبان می‌شود. بهره‌برداری از کارکنان فروشگاه‌ها و بنگاه‌های اقتصادی، دربانهای هتل و مدیران و سرایداران ساختمانها و نگهبانان پارکها از مصدقهای این روش است. مشابه همین تدابیر را می‌توان در اماکن ناجا تحت عنوان آموزش کارکنان برای پیشگیری از جرم و افزایش نظارت و کنترل سلسله مراتبی اجرایی کرد.

۴-۳-۵. تقویت نظارت رسمی^۲

به نظر دنیس روزنهام، مراقبت رسمی بهترین روش پیشگیری وضعی از جرم است. مراقبت رسمی به مراقبت کاملاً آشکار و محسوسی اطلاق می‌شود که هوشیاری و مراقبت و کنترل اوضاع را به بزهکاران بالقوه یادآوری می‌کند و آنها را متقاعد می‌سازد که در صورت ارتکاب جرم، شناسایی و دستگیر خواهند شد. افزایش احتمال واکنش فوری پلیس و نیروهای محافظ موجب انصراف بزهکاران بالقوه از ارتکاب جرم می‌شود. از جمله شیوه‌های این روش می‌توان به نصب دوربینهای مداربسته در نقاط معین و هم‌چنین نصب دوربینهای سنجش سرعت و ثبت تخلفات در جاده‌ها اشاره کرد. این روش می‌تواند به شکل نصب و فعال کردن دوربینهای مداربسته در اماکن انتظامی، بازدید مترقبه و غیرمترقبه از اماکن و کارکنان و یا نصب صندوق شکایات و پیشنهادها در فضاهای مناسب، نمودار شود.

شیوه اصلی: افزایش خطرهای ارتکاب جرم	
شیوه فرعی	مصدقهای قابل اعمال در اماکن ناجا
توسعه محافظت	<ul style="list-style-type: none"> ✓ افزایش محافظت از اموال ✓ افزایش محافظت از اسناد و مدارک
کمک به نظارت طبیعی	<ul style="list-style-type: none"> ✓ طراحی محیطی قابل نظارت ✓ حذف فضاهای غیرقابل دید
کاهش گمنامی	<ul style="list-style-type: none"> ✓ چسباندن نام‌نما توسط کارکنان با لباس فرم

2. Utilise place managers
3. Strengthen formal surveillance

✓ ثبت دقیق مشخصات کارکنان در روند رسیدگی و پیگیریها	
✓ آموزش کارکنان برای پیشگیری از جرم ✓ افزایش نظارت و کنترل سلسله مراتبی	استفاده از مدیران محلی در پیشگیری
✓ نصب و فعال نمودن دوربینهای مدار بسته در اماکن انتظامی ✓ بازدید مترقبه و غیرمترقبه از اماکن و کارکنان ✓ نصب صندوق شکایات و پیشنهادات در فضاهای مناسب	تقویت نظارت رسمی

جدول شماره دو- روشهای پیشگیری وضعی از جرم در اماکن انتظامی از طریق افزایش خطرهای ارتکاب جرم

۴-۴. روشهای مبتنی بر کاهش منافع قابل پیش بینی جرم

این دسته از روشها نیز بر نظریه انتخاب عقلانی و هم‌چنین نظریه اقتصادی جرم مبتنی است. مطابق این نظریه‌ها، فرد بزهکار با سنجش میزان سود و زیان جرم، ارتکاب آن را زمانی بخواهد گزید که از نظر وی منافع جرم از زیانها و خطرهای ارتکاب آن بیشتر باشد. پنج روش در زیر مجموعه این دسته قرار می‌گیرد که عبارت است از:

۴-۴-۱. نهان کردن آماج جرم^۱

نهان کردن آماج جرم، اساساً شناسایی آماج جرم و در نتیجه ارتکاب آن را توسط بزهکارانی که در جستجوی شکار مناسب هستند، منتفی می‌کند. از مصداقهای این روش می‌توان چاپ و انتشار دفترچه‌های راهنمای تلفن بدون تعیین جنسیت صاحبان تلفن (برای جلوگیری از شناسایی زنان مجرد و بزه‌دیدگی جنسی آنان) و ممنوع بودن پارک ماشین در خیابانها برای کاهش آمار سرقت آنها را نام برد. نگهداری مدارک و پرونده‌ها در فایل‌های مخصوص نیز از جمله شیوه‌های ناشی از این روش است که می‌تواند از بسیاری از جرائم در اماکن انتظامی جلوگیری کند.

۴-۴-۲. از دسترس خارج کردن آماج جرم^۲

از دسترس خارج کردن آماج جرم نیز اساساً دسترسی به آماج جرم را برای مرتکبان غیرممکن می‌سازد و از این طریق آنان را از ارتکاب جرم ناتوان می‌کند. استفاده از تلفنهای همگانی کارتی به جای تلفنهای همگانی سکه‌ای، نصب رادیوپخشهای قابل جدا شدن از خودروها، تهیه و تدارک پناهگاه امن برای زنان فاقد سرپناه از نمونه‌های این روش در جامعه است. اما در خصوص جرائم ارتكابی در اماکن انتظامی، تحویل فوری اموال کشف شده به مراجع ذی‌ربط یا مخزن نگهداری این اموال یا نگهداری متهمان در تحت نظرگاهها از مصداقهای این روش به شمار می‌رود.

۴-۴-۳. مشخص کردن اموال^۱

1. Conceal targets
2. Remove targets

شیوه مشخص کردن اموال از طریق تضعیف انگیزه بزهکاران، آنان را از ارتکاب جرائم علیه اموال باز می‌دارد. از مصداقهای این روش، درج نام رستورانها روی ظرفهای غذا، درج شماره سریال روی قطعات اتومبیل و صدور کارت شناسایی برای وسایل نقلیه را می‌توان نام برد. ثبت اموال متعلق به دولت در اماکن انتظامی و ایجاد نظم در تحویل و جابه‌جایی اموال از تدابیری است که از این روش الهام گرفته و در پیشگیری از جرم در اماکن انتظامی مؤثر است.

۴-۴-۴. بر هم زدن بازارهای غیر قانونی^۲

بر هم زدن بازار جرم نیز تحقق هدف غایی از جرم را دچار تردید جدی می‌کند و به این ترتیب انگیزه مرتکب را کاهش می‌دهد و موجب انصراف وی از ارتکاب جرم می‌شود. کنترل سمساریها و محللهای فروش لوازم دست دوم و همچنین ساماندهی دستفروشهای خیابانی از رایجترین شیوههای اجرای این روش است. جلوگیری از رفت و آمدهای غیرضروری به اماکن ناجا و ثبت آنها در دفترهای مخصوص از جمله مصداقهای قابل اجرا در اماکن ناجاست.

۴-۴-۵. از بین بردن سود^۳

از بین بردن سود ارتکاب جرم عملاً آن را به کاری لغو و بی‌نتیجه تبدیل می‌کند و سرانجام مرتکب را از عملیات اجرایی جرم باز می‌دارد. چاپ بر چسب جوهری غیرقابل کنده شدن از کالاها، تعبیه کد رمز برای به‌کار انداختن رادیوپخش اتومبیلها، پاک کردن سریع تصاویر مستهجن کشیده شده از خیابانها (نوعاً انگیزه کشیدن تصاویر مستهجن ارضای روانی مرتکب از طریق تحریک و تهییج دیگران است و پاک کردن سریع آنها امکان دیدن تصاویر را کاهش می‌دهد و انگیزه‌های مرتکب را تضعیف، و وی را از تکرار جرم بی‌علاقه و منصرف می‌کند)، کاهش مراجعه متقاضیان خدمات به اماکن انتظامی از طریق گسترش دولت الکترونیک و روان سازی چرخه امور اداری برای مراجعان از تدابیری است که از این روش سرچشمه می‌گیرد و موجب کاهش جرم در اماکن انتظامی می‌شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

روش اصلی: کاهش منافع جرم	
روشهای فرعی	مصداقهای قابل اعمال در اماکن ناجا
نهان کردن آماج جرم	✓ نگهداری مدارک و پرونده‌ها در فایل‌های مخصوص

3. Identify property
1. Disrupt markets
2. Deny benefits

✓	اختصاص افراد منتخب برای پاسخگویی به مراجعان	
✓	تحویل فوری اموال کشف شده به مراجع ذی ربط یا مخزن نگهداری	از دسترس خارج کردن آماج جرم
✓	نگهداری متهمان در تحت نظرگاهها	
✓	ثبت اموال	مشخص کردن اموال
✓	ایجاد نظم در تحویل و جابه‌جایی اموال	
✓	جلوگیری از رفت‌وآمدهای غیرضروری به اماکن ناجا	بر هم زدن بازار غیرقانونی
✓	ثبت رفت‌وآمدها در دفاترهای مخصوص	
✓	کاهش مراجعه متقاضیان خدمات به اماکن انتظامی از طریق گسترش دولت الکترونیک	از بین بردن سود
✓	روان سازی چرخه امور اداری برای مراجعان	

جدول شماره سه - روشهای پیشگیری وضعی از جرم در اماکن انتظامی از طریق افزایش خطرات ارتکاب جرم

۴-۵. روشهای مبتنی بر کاهش تحریک بزهکاران

از آنجا که گسترش نظریه اقتصادی و انتخاب معقول در مورد جرائم آنی قابل ایراد به نظر می‌رسید و از سوی دیگر در این دسته از جرائم، تحریک آنی جایگزین تعقل و حسابگری می‌شود، پیرو انتقادات وارد شده به جامع نبودن روشهای پیشگیری ارائه شده توسط فلسون و کلارک، دسته چهارم روشهای پیشگیری وضعی تحت عنوان کاهش تحریک ارائه شد. این شیوه‌ها می‌کوشد با حذف و یا کاهش اقدامات تحریک کننده از انگیزش بزهکاران بالقوه جلوگیری، و به این ترتیب وقوع جرائم آنی را منتفی کند. در زیرمجموعه این دسته از تدابیر، این شیوه‌ها قرار دارد:

۴-۵-۱. کاهش ناکامی و فشار^۱

کاهش فشار و ناکامی نیز از فرایندهای تصمیم‌گیری و هم‌چنین گذار مرتکب از تصمیم به عمل جلوگیری می‌کند. روشهایی مانند نمایش صفتبندی کارآمد در برابر جرم و نیز تأمین روشنایی آرام‌بخش با افزایش آرامش روانی در محیط از خشم و هیجانهایی لحظه‌ای که عامل بسیاری از جرائم تکانه‌ای است، جلوگیری می‌کند. در مورد جرائم ارتکابی در اماکن انتظامی نیز روان سازی چرخه امور مراجعان و اطلاع‌رسانی سریع و شفاف به طرفین پرونده‌ها و سایر ارباب رجوع از مصداقهای این روش است.

۴-۵-۲. پرهیز از ستیزه^۲

پرهیز از ستیزه هم با از بین بردن زمینه‌های بروز تنش و درگیری، از شکل‌گیری هیجان‌ها و عصبانیت‌های لحظه‌ای و مقطعی جلوگیری می‌کند و در پیشگیری از جرائم آنی کاربرد دارد. تعیین کرایه تاکسی مقطوع و کاهش نیاز به تبادل پول خرد، مرافعه بین رانندگان و مسافران را به حداقل می‌رساند. کاهش ازدحام در وسایل حمل و نقل عمومی نیز یکی دیگر از روشهای این راهبرد است. گسترش و اعتلای اخلاق حرفه‌ای در میان کارکنان ناجا و فرهنگ‌سازی در مورد رعایت ادب و احترام متقابل بین پلیس و

1. Reduce frustration and stress
2. Avoid disputes

شهروندان نیز از تدابیری است که از ستیزه‌جویی و درگیری در اماکن انتظامی جلوگیری می‌کند.

۲-۵-۴. کاهش تحریک هیجانی^۱

کاهش تحریک هیجانی از طریق روشهایی مانند کنترل عکسها و سایت‌های مستهجن سعی در پیشگیری از تحریک و نتایج بزهکارانه ناشی از آن را دارد. رعایت حریم اخلاقی بین دو جنس مخالف نیز، که در دستورهای دینی آمده، مصداقی از همین روش است. راه‌اندازی کلانتریهای ویژه بانوان برای رسیدگی به مسائل و جرائم مرتبط با زنان و جلوگیری از کار مأموران با زمینه‌های لغزش اخلاقی در امور مرتبط با زنان و کودکان نیز از جمله مصداقهای این شیوه در فضاها انتظامی است.

۴-۵-۴. خنثی کردن فشار روانی^۲

خنثی کردن فشار روانی در صدد کاهش وسوسه و کشش روانی برای ارتکاب جرم است. این فشارهای روانی گاهی از خرده فرهنگ موجود و زمانی ناشی از عادات اجتماعی است. زمینه‌های روانی برخی از جرائم، مستلزم کار روانی متقابل است؛ مانند جا انداختن این واقعیت که "تنها احمقها پس از خوردن مشروب رانندگی می‌کنند" و این واقعیت که "نه گفتن" چیز خوبی است. مشابه همین اقدام را می‌توان در فرهنگ‌سازی اشاره کرد که "پلیس، حافظ جان و مال و ناموس مردم است" و "حفظ اسرار شخصی مراجعان بر هر پلیسی واجب است".

شیوه‌های اصلی: کاهش تحریک	
مصادق‌های قابل اعمال در اماکن ناجا	شیوه‌های فرعی
<ul style="list-style-type: none"> ✓ روان سازی چرخه امور در مراجع انتظامی ✓ اطلاع‌رسانی سریع و شفاف به مراجعان 	کاهش ناکامی و فشار
<ul style="list-style-type: none"> ✓ گسترش و اعتلای اخلاق حرفه‌ای در میان کارکنان ناجا ✓ فرهنگ‌سازی در مورد رعایت ادب و احترام متقابل بین پلیس و شهروندان 	پرهیز از ستیزه
<ul style="list-style-type: none"> ✓ راه‌اندازی کلانتریهای ویژه بانوان برای رسیدگی به مسائل و جرائم مرتبط با زنان ✓ جلوگیری از کار مأموران با زمینه‌های لغزش اخلاقی در امور مرتبط با زنان و کودکان 	کاهش تحریک هیجانی
<ul style="list-style-type: none"> ✓ "پلیس حافظ جان و مال و ناموس مردم است". ✓ "حفظ اسرار شخصی مراجعان بر هر پلیسی واجب است". 	خنثی کردن فشار روانی
<ul style="list-style-type: none"> ✓ برخورد قاطع و سریع با مأموران متخلف ✓ انتشار اخبار مربوط به مجازات مأموران بزهکار در میان کارکنان 	نهی از تقلید

جدول شماره چهار- روشهای پیشگیری وضعی از جرم در اماکن انتظامی از طریق کاهش تحریک نسبت به ارتکاب جرم

3. Reduce emotional arousal
1. Neutralize peer pressure

۴-۶. شیوه‌های مبتنی بر حذف بهانه‌ها

از نظر کلارک آخرین گروه از روشهای پیشگیری وضعی از جرم از بین بردن بهانه‌ها است. این بهانه‌ها در تکوین فرایند تصمیم‌گیری و گذار مرتکب از مرحله تصمیم به مرحله عمل، نقش مهمی دارد. در این دسته نیز پنج شیوه اصلی وجود دارد که عبارت است از:

۴-۶-۱. وضع قواعد^۱

با وضع قواعد و مقررات می‌توان از بسیاری از زمینه‌های وقوع جرم پیشگیری کرد؛ اقداماتی مانند ثبت‌نام مسافران در هتلها و آسن سازی تنظیم اظهارنامه مالیاتی برای مشاغل گوناگون برای پیشگیری از جرم فرار از مالیات از مصداقهای معروف این روش در جامعه به شمار می‌رود. تصریح حقوق دفاعی متهم در دستورالعملهای سازمانی و تدوین و ابلاغ روش جاری مصوب در وضعیتهای مختلف از دیگر مصداقهای این شیوه است که از ارتکاب بسیاری از جرائم در اماکن انتظامی پیشگیری می‌کند.

۴-۶-۲. راهنمایی قبلی^۲

دادن توجه و راهنمایی قبلی از درگیر شدن ناخواسته افراد در فعالیت مجرمانه پیشگیری می‌کند؛ تذکراتی مانند "پارک نکنید" در جلوی در منازل یا محلهای پارک ممنوع نوعاً موارد پارک در این محلهای را کاهش می‌دهد. نصب تابلوی "ملک خصوصی" نیز اغلب از تجاوز افراد ناآشنا به ملک خصوصی افراد جلوگیری می‌کند. در اماکن ناجا نیز راهنماییهایی از قبیل اینکه "به سؤالات بازجویان به دقت و رعایت صداقت پاسخ دهید" یا "همراه داشتن تلفن همراه یا عکسبرداری ممنوع" به پیشگیری از جرم کمک می‌کند.

۴-۶-۳. تحریک وجدان^۳

گاهی نیز تحریک مختصر وجدان برای کسانی که در مرز بین درستکاری و بزهکاری قرار دارند بسیار کارساز است و به یکباره فرد را در مورد عملکرد خود هشیار می‌کند. نصب تابلوهای سنجش سرعت در کنار جاده، موجب کاهش سرعت رانندگان می‌شود و یا برجسبهایمانند "فقط احمقها پس از مشروب خوردن رانندگی می‌کنند"، رانندگی در حال مستی را کاهش می‌دهد. پوستر "کش رفتن، دزدی است" نیز از تداوم سرقت توسط افرادی که کش رفتن از مغازه‌ها را نوعی زرنگی می‌دانند، پیشگیری خواهد کرد. در مورد اماکن انتظامی نیز جا انداختن عباراتی مانند "نان حلال برکت دارد" از بسیاری از جرائم مالی جلوگیری می‌کند. جمله‌ای مانند "مقاومت در برابر پلیس، جرم است" از بسیاری از درگیریهای لفظی و فیزیکی مردم و مأموران پیشگیری می‌کند.

۴-۶-۴. کمک به هماهنگی^۴

کمک به هماهنگی نیز روش دیگری است که عوامل حمایتی برای سازگاری با محیط و پرهیز از جرم را

-
1. Set rules
 2. Post instructions
 3. Alert conscience
 1. Assist compliance

تقویت می‌کند. هر قدر که شرایط سازگاری با هنجارها آسانتر باشد، ارتکاب جرم و ناهنجاری کمتر خواهد بود. اقدامات ساده‌ای مانند تعبیه سطولهای آشغال در محوطه‌ها و اماکن عمومی و ساخت توالتهای عمومی از مثالهای این روش است که از رفتارهای نابهنجار در جامعه جلوگیری می‌کند. در محیط نیروی انتظامی هم اقداماتی مانند تعبیه قفسه‌های کشویی قفل‌دار برای نگهداری تلفن همراه مراجعان در درهای ورودی مقرهای انتظامی و یا پیش‌بینی جایگاهی برای فروش مواد غذایی به مأموران و مراجعان و نیز تخصیص اعتبار برای پرداخت مساعده به کارکنان از بسیاری از جرائم کوچک جلوگیری می‌کند.

۵-۶-۴. کنترل مواد مخدر - الکل^۱

الکل و مواد مخدر از عوامل زمینه‌ساز جرم است. تحت تأثیر این مواد، گذر در مسیر چرخه جرم بسرعت صورت می‌گیرد. ممنوع بودن یا محدود بودن مصرف مواد مخدر و الکل، احتمال وقوع جرم را کاهش می‌دهد. تدابیری مانند وضع قوانین تعیین حداقل سن مشروب‌خواری، کنترل میزان الکل از طریق آزمایش بازدم قبل از شروع رانندگی و نظارت بر فعالیتهایی که انجام دادن آنها مستلزم هوشیاری کامل و بدون مصرف الکل است از اقدامات رایج در این زمینه است. البته در ناجا به برکت نظام جمهوری اسلامی، شرب خمر در اماکن انتظامی منتفی است، اما در مورد مواد مخدر، گرفتن آزمایش اپیوم از کارکنان مظنون به اعتیاد و بازرسی بدنی دقیق مراجعان به بازداشتگاه‌ها از حیث مواد مخدر از راهکارهای عملی و برخاسته از روش اخیر به شمار می‌رود.

روش اصلی: حذف بهانه‌ها	
مصادقه‌های قابل اعمال در اماکن ناجا	روشهای فرعی
<ul style="list-style-type: none"> ✓ تصریح حقوق دفاعی متهم در دستورالعملهای سازمانی ✓ تدوین و ابلاغ روش جاری مصوب در وضعیتهای مختلف 	وضع قواعد
<ul style="list-style-type: none"> ✓ "احترام به قانون نشانه شخصیت شماس است." ✓ "تخلفات مأموران پلیس را با مسئول مربوط در میان بگذارید." 	راهنمایی قبلی
<ul style="list-style-type: none"> ✓ "نان حلال برکت دارد." ✓ "مقاومت در برابر پلیس جرم است." ✓ "نجات در راستگویی است." 	تحریک وجدان
<ul style="list-style-type: none"> ✓ تعبیه قفسه‌های کشویی قفل‌دار برای نگهداری تلفن همراه مراجعان در درهای ورودی مقرهای انتظامی ✓ پیش‌بینی جایگاه برای فروش مواد غذایی به مأموران و مراجعان ✓ تخصیص اعتبار برای پرداخت مساعده به کارکنان 	کمک به هماهنگی
<ul style="list-style-type: none"> ✓ گرفتن آزمایش اپیوم از کارکنان مظنون به اعتیاد ✓ بازرسی بدنی دقیق مراجعان به بازداشتگاه‌ها از حیث مواد مخدر 	کنترل مواد مخدر - الکل

جدول شماره پنج - روشهای پیشگیری وضعی از جرم در اماکن انتظامی از طریق حذف بهانه‌ها

۵. نتیجه‌گیری

رویکردهای پیشگیری وضعی از جرم از طریق گسستن زنجیره عوامل جرم از وقوع جرائم جلوگیری

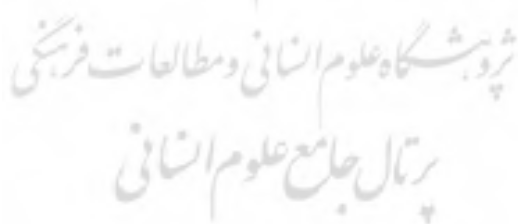
می‌کند و در طول دوران کوتاه کاربرد خود، موفقیت‌های تحسین‌برانگیزی را به‌دست آورده است. طرفداران پیشگیری وضعی ثابت کرده‌اند که کاهش فرصت می‌تواند در ترساندن بزهکاران و بازدارندگی از جرم، کافی و مفید باشد. آنها هم‌چنین مدعی هستند که فرصت‌های خنثی شده لزوماً به جا به جایی جرم منجر نمی‌شود (صفاری، ۱۳۸۱: ۲۳۳-۱۹۳).

در خصوص جرائم ارتكابی در اماکن انتظامی نیز استفاده از روش‌های پیشگیری وضعی می‌تواند بسیار اثربخش باشد. استفاده از شیوه‌های افزایش زحمت ارتكاب جرم در اماکن انتظامی (مانند کنترل دسترسی به آلات و ادوات و مدارک جرم، یا استفاده از مأموران زن برای امور متهمان و مراجعان زن) از شیوه‌های رایج‌تر پیشگیری از جرم در اماکن انتظامی به شمار می‌رود.

شیوه‌های افزایش خطر ارتكاب جرم نیز از شیوه‌های مؤثر در پیشگیری از جرائم موضوع این مقاله است. نصب و فعال کردن دوربین‌های مداربسته در اماکن انتظامی، بازدید مترقبه و غیرمترقبه مدیران و فرماندهان و افزایش نظارت و کنترل سلسله‌مراتبی از مصداق‌های این شیوه است.

روش‌های مربوط به کاهش منافع ناشی از جرم نیز در از بین بردن انگیزه مرتکبان بالقوه و انصراف آنان از ارتكاب جرم، نقش مؤثری دارد. کاهش مراجعه مستقیم برای گرفتن خدمات پلیسی مانند گذرنامه و گواهینامه و گسترش خدمات دولت الکترونیک و ایجاد نظم و ترتیب در چرخه تحویل و جابه‌جایی اموال از جمله مواردی است که با کاهش منافع، موجب پیشگیری از جرم در اماکن انتظامی می‌شود.

از بین بردن عذرها و کاهش تحریک نیز دو شیوه اصلی دیگر است که ساده‌ترین و کم‌هزینه‌ترین شیوه‌های پیشگیری از جرم به‌شمار می‌رود.

منابع و مأخذ فارسی

۱. رزنام، دنیس و آرتور اوریسو و روبرت داویس (۱۳۷۹). *پیشگیری وضعی از جرم*. ترجمه رضا پرویزی. به نقل از مجموعه مقالات پیشگیری از جرم.
۲. صفاری، علی (۱۳۸۰)، «مبانی نظری پیشگیری وضعی از جرم»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۳۳-۳۴، ص ۳۱۹-۳۶۷.
۳. صفاری، علی (۱۳۸۱)، «انتقادات وارده به پیشگیری وضعی از جرم»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۳۵-۳۶، ص ۲۳۳-۱۹۳.
۴. نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۸۳)، *مباحثی در علوم جنایی؛ تقریرات درس جرم شناسی* مقاطع دکتری و کارشناسی ارشد، مجموعه دو جلدی به کوشش شهرام ابراهیمی.
۵. محمدنسل، غلامرضا (۱۳۸۷)، *پلیس و سیاست پیشگیری از جرم*، چاپ اول، دفتر تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری ناجا به مناسبت اولین همایش پیشگیری از وقوع جرم.

منابع و مأخذ انگلیسی

۱. Australian Institute of Criminology (2002), *Preventing crime in Australia 1990 - 2002: a selected register of crime prevention projects*, obtained from: www.aic.gov.au
۲. Chalom, Maurice and Al. (2001). *Urban Safety And Good Governance : The Role of The Police*; United Nations Center for Human Settlements and International Center for The Prevention of Crime. Obtained from: www.crime-prevention-intl.org
۳. Felson, Marcus and Ronald V. Clarke (1998). *Opportunity Makes the Thief . Police Research Series, Paper 98. Policing and Reducing Crime Unit : Home Office; London U.K.* Obtained from: www.crimereduction.gov.uk
۴. International Center for the Prevention of Crime (2000). *Crime Prevention Digest II*, Obtained from www.crime-prevention-intl.org
۵. Home Office (2004), *Situational Crime Prevention Techniques For Reducing The Opportunity For Crime*, Online Reading. Obtained from: www.crimereduction.gov.uk

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی